

דף ג

הערות ובאורים בפשט

'אלא כל היכא דאיכא פלוגתא תני דרכים, וכל היכא דליכא פלוגתא תני דברים' — רש"י פרש 'פלוגתא' — חלוקה, וכתב שגם במשנתנו ובמשנת 'בשבעה דרכים בודקין את הזב' איכא פלוגתא, משום שבא למעט דרכים אחרות. ואילו הרמב"ן ועוד ראשונים חלקו, שאין שייך לומר בזה 'פלוגתא' כל שאין שם חלוקה מפורשת. וכתבו שתירוץ זה בא כתוספת על התירוץ הראשון, ואינו בא ליישב אלא את משנת אתרוג, כוי וגיטי נשים, אולם במשנתנו ובמשנת הזב קתני 'דרכים' משום הסיבות שנאמרו כבר לעיל.

ורבנו חננאל (מובא בתורא"ש) פירש 'פלוגתא' — מחלוקת החכמים, וכגון משנתנו מחלוקת בית שמאי ובית הלל, וכן בבדיקת הזב נחלקו במשנה חכמים ורבי עקיבא, וכן גבי כוי וגיטי נשים ושחרורי עבדים.

פרוש אחר בגמרא כתב הראב"ן (בב): הביטוי 'דרכים' משמעו כמה אפשרויות חלופיות, שכל אחת מהן מוליכה אל אותו היעד. כלומר שלש אפשרויות יש לקנין האשה, וכן לאונס הזב וכו'. ואולם 'דברים' יכול להשתמע שכל הדברים המנויים נצרכים יחדיו ואין די באחד מהם. (וכתב החיד"א (ב'פתח עינים') שמדברי הגמרא 'דיקא נמי דקתני שוה לאילן לכל דבר' משמע כפרוש רש"י).

[הרמב"ם (תחילת הל' אישות) שינה מלשון המשנה וכתב 'דברים' במקום 'דרכים', ומשום כך הוצרך לפרש 'כסף או בשטר או בביאה', והמשנה שנקטה 'דרכים' לא הוצרכה לכך, שממילא משמע כן, מעצם הביטוי 'דרכים', כאמור. 'עלה יונה' עמ' רפא].

'דיקא נמי דקתני סיפא ר"א אומר אתרוג שוה לאילן לכל דבר' — יש לשאול על דיוק הגמרא, הלא גם לפי מה שפרשנו בתחילה, שנקט 'דרך' לפי שדרכו של האתרוג כירק שגדל על כל מים, גם לפירוש זה מדויק מה שנקט ר"א 'שוה לאילן לכל דבר', כי הלא לשיטתו הרי הוא כשאר אילנות? ואפשר שלפי התירוץ הראשון היה לו לנקוט לשון 'דרך' גם בדברי ר"א, אגב לשון תנא קמא, כמו שברישא שנינו 'אתרוג שוה לאילן בג' דרכים' אגב הסיפא, כדאמרינן לעיל. אולם למסקנא, זה ששנינו דרכים ברישא, לא משום הסיפא הוא, אלא משום הפלוגתא, ולכן בדוקא נקטו בדברי ר"א 'לכל דבר' שלדעתו אין בדבר שום חלוקה.

'ולרב הונא דאמר חופה קונה מקל וחומר, למעוטי מאי — למעוטי חליפין' — ולרב הונא, מה שלא נקטה המשנה ארבע דרכים שהאשה נקנית, כסף שטר ביאה וחופה — מתרץ אביי לקמן (ה:): שאין המשנה מונה אלא את הכתוב בפירוש, מה שאין כן חופה שאינה נלמדת אלא ב'קל וחומר' ואינה מפורשת.

'חליפין איתנהו בפחות משה פרוטה ואשה בפחות משה פרוטה לא מקניא נפשה' — רש"י פירש, כיון שגנאי הוא לה הלכך בטל תורת חליפין בקדושין אפילו בכלי שיש בו שוה פרוטה. והקשה רבנו תם, אם כן פשטה ידה וקיבלה תתקדש, שהרי מגלה דעתה שאינה מקפדת. ובתוס' רא"ש פירש סברת רש"י, כיון שסתם נשים אינן מקנות עצמן בפחות משה פרוטה, בטלה דעתה של זו. (וע"ע קרבן נתנאל גטין פ"ד כו אות ש; סוכת דוד כאן).

והר"ן פירש, כיון שחליפין ישנם בפחות משה פרוטה ואנו יודעים שאשה אינה מקנה עצמה בזה, הרי מוכח שהכתוב כי יקח לא בא לרבות קנין חליפין, ואין חליפין בכלל קנין כסף דקרא. [לפירוש זה פרש"י ותוס' קרובים זל"ז, אלא שלרש"י נתנו טעם לכך שאין החליפין בכלל כסף].

ויש מי שביאר פרש"י על פי מה שנראה שנתנת הסודר בקנין חליפין אינה פעולה סמלית גרידא המהוה מעשה קנין, אלא הסודר ניתן כדמי המקח (כפי שהוכיח החו"א [הל' קדושין מה] מבבא מציעא יא), ולפי זה אין מועילה העובדה שהיא פושטת ידה ומקבלת, כי ודאי אין דעתה למכור עצמה בשביל פחות משה פרוטה, אלא פושטת ידה מפני שרוצה להינשא, אבל קבלת הסודר נעשה לשם קנין בעלמא, הלכך אין הקנין מועיל, כי סודר שאינו ניתן בתורת דמי המקח, אינו מהוה קנין חליפין (עפ"י קהלות יעקב ג).

ויש מי שפירש כוונת רש"י, כיון שכל עיקרו של חליפין הוא משום המנהג שנהגו לקנות בצורה זו [וכך נתקבלה הלכה למשה מסיני, שכל שיקבע למנהג אצל התגרים לקנות בו, הרי זה קנין המועיל, ומדין תורה הוא מועיל], הלכך באשה כיון שבדרך כלל גנאי הוא לה להתקדש כך, לא נהגו מעולם לקנות בחליפין, וממילא לא שייך כלל דין חליפין בקדושין, ואף אם תפשוט ידה לקבל, הלא אינה יכולה אשה זו לחדש מנהג כדי שייחשב קנין. (עפ"י דבר אברהם א, ג.)

(ע"ב) 'שאני בושתי ופגם דאבוה שייך בגוייהו' — רש"י פרש, לפי שיש בידו לביישה ולפגמה, למסרה למנוול ומוכה שחין לביאת קדושין. ועוד ניתן לפרש, שהבושה והפגם פוגעים גם בו, ולכן סברא היא שזיכהו הכתוב בהם, ואין ללמוד מזה על שאר דברים. (ע' רמב"ן רשב"א ועוד. ויש לראשונים גרסא אחרת: 'דאביה נמי אית לה צערא בגוייהו'. וע' מהרש"א).

'אלא מסתברא דכי קא ממעט יציאה דכוותה קא ממעט' — וכיון ששמענו מהכתוב הוזה שהכסף לאביה, מסתבר שהוא גם מקבל הקידושין, דהשתא אביה שקיל כסף קידושיה, איהי תקדוש נפשה! (תוס' כתובות מו: ד"ה יציאה).

הגרעק"א הקשה על סברא זו, הלא יש לומר שהקידושין שלה אלא שזיכתה תורה לאב את הממון שקיבלה היא, כשם שזכאי בשאר שבה נעורים. ויש מפרשים, כיון שאין לה כל הנאה מממון זה, שאביה זוכה בו, אין שייך שתתקדש באופן זה, וכדברי הרמב"ם שלכך מתנה על מנת להחזיר אינה מועילה בקדושין, שאין לה בו הנאה. (עפ"י עמודי אור, בהשמטה שבסוף הספר). [ולכאורה אין משמע כן ברשב"א להלן יט. שכתב שבאמירת האב לבתו קטנה 'צאי וקבלי קידושין' היא זוכה בכסף קידושין, ולכך יש לה יד לזכות אעפ"י שהיא קטנה, והאב זוכה ממנה מדין 'שבה נעורים']. וע' דבר שמואל.

ציונים וראשי פרקים לעיון

'למעוטי חליפין... לא מקניא נפשא' — שיטת הרי"ד [דלא כרש"י], שאם קדשה בסודר ששוה פרוטה, גם אם אמר לה בתורת חליפין, מקודשת מדין קנין כסף. ומה שאמרו כאן שאינה מקודשת — כשאין בהפץ שוה פרוטה. או גם אם שוה פרוטה, ובאופן שנתחייב לה מנה ועשה קנין 'חליפין' על אותו מנה להקנותו לה, ובוה אינה מקודשת על ידי אותו קנין. הסבר דבריו [מדוע גם במקרה האחרון לא תתקדש מדין קנין כסף] פרשוהו האחרונים בדרכים שונות.

ע': חדושי מהרי"ט כאן (מטעם כסף אינו יכול להתחייב במנה אלא הרשות בידו שלא ליתן ולא תתקדש, וכיון שבא לחייב

עצמו במנה, על כרחו נצרך לתורת חליפין; אבני מילואים כט, ב ואין מועיל קנין כסף אלא כשנותנו כתחילת פרעון [כדברי הסמ"ע ר"ס קצ, דלא כהט"ו], אבל כשמקדשה במנה ונותן סודר, אין נתינת הסודר כתחילת פרעון אלא לפעולת קנין בעלמא (עוד בענין קדושין וקנין כסף כשניתן בתורת קנין ולא בתורת פרעון — יש מהאחרונים שנקטו לעיקר כהט"ו והקשו על הסמ"ע — ע' נתיבות המשפט ודברי משפט (קצ); מנחת חינוך שלו; קובץ שעורים אות יב. ויש שנקטו כהסמ"ע — אבני מילואים כט סק"ב. וע"ע: אמרי בינה — קנינים א; חזון איש אה"ע מד, ט; אבן האזל מכירה א, ד; חדושי הר"ם חו"מ קצ; דברי יחזקאל לט; אילת השחר ד:); חדושי הגרנ"ט (השלם) — צב; אבי עזרי ריש הל' אישות (דעת הר"ד שבקידושין מועילים חליפי 'שזה בשוה' [שבכלל קנין כסף הם]), וכיון שנתחייב ליתן לה מנה, אין הסודר מהוה חליפי שוה בשוה אלא קנין סודר בעלמא; חזון איש אה"ע מה, א (כשפוסק מנה לשם קדושין ומקדשה בתורת חליפין, ניכר הדבר שהוא חליפין, אבל כשאינו פוסק, הואיל שאין הבדל בין חליפין לכסף לא במעשה ולא בדעתם ורצונם, אין שייך לחלקם בדברים ומקודשת. [ורק בשדה יש הבדל בין כסף לחליפין, אם מקפיד על שוויות השדה לקבל כל דמיו אם לאו, אבל באשה שאין שייך שווי, בדין שאם נותן לה פרוטה ואמר בתורת חליפין — מועיל, מלבד כשפוסק לקדשה במנה כאמור]) ע"ע: דברי יחזקאל לט; קהלות יעקב ג; שיעורי ר' שמואל — אותיות מ-מא, ועוד.

'חליפין' — מדאוריתא או מדרבנן — לכאורה נראה מסוגיתנו שקנין חליפין מועיל מדאוריתא, שהרי רצינו ללמוד מגזירה-שוה משדה עפרון, לענין קדושין, ואם כי בכמה מקומות מצאנו שהקש או לימוד אחר, מועיל גם לענין הלכות שמדרבנן, אעפ"כ משמע משאלת הגמרא שאשה תתקדש קדושין גמורים בקנין חליפין. ואם כל עיקרו של קנין זה אינו אלא מדרבנן, לא מסתבר שיתקנו כן בקידושי אשה. ואמנם, יש חולקים בדבר — ע' שו"ת רדב"ז ח"א תקג. (גליוני הש"ס. וע' שו"ת המב"ט כה; עמק יהושע יג. וע"ע רמב"ן להלן ו; שדי חמד מערכת ח, סא; דבר אברהם ח"א א; ח"ב י; כ-כו).

עוד מבואר בסוגיא שקנין חליפין מועיל במכירת שדה גם ללא תשלום המעות. אך יש סוברים שדין חליפין כדין שטר שאינו מועיל אלא במתנה אבל לא במכר עד שיתן הדמים (כדלהלן כו.). ואולם גם לשיטה זו, כאשר מוכר שדה מפני רעתה וכד', הואיל ויש סמיכות דעת — קנה אף ללא מתן דמים (עפ"י שער המלך — אישות ה, כד. מכל דבריו מבואר שנקט כהנחה פשוטה ששטר ללא נתינת דמים אינו מועיל מדאוריתא, שלא גמר בדעתו. וכן כתב המב"ט (קריית ספר — מכירה), וכן נקט המנחת-חינוך (שלו). ויש שנקטו שמדרבנן הוא (ע' רשב"א להלן כו. ובמובא שם; הערות על המנ"ח בהוצאת מכון ירושלים), ולדבריהם אין כל הוכחה מסוגיתנו לנידון האמור, שהרי בדאוריתא עסקינן).

קנין 'חליפין' בגוי — רבנו תם פסק, וכך נהג למעשה, שנכרי קונה בחליפין. אחת הסייעות לדבריו — סוגיתנו, מדסלקא דעתין ללמוד קנין חליפין באשה משדה עפרון, ואם בן נח אינו קונה בקנין חליפין, הרי שדה עפרון גופא לא היה יכול ליקנות בכך, וכיצד נלמד ממנו? הש"ך (חו"מ קכג, ל) פקפק בפסק זה, ונטה לפסוק שאין גוי קונה בחליפין [ובסוף דבריו הביא מכמה מגדולי האחרונים שפסקו כן. וכן בספר שער המלך (מכירה א, ג) תמה על סברת רבנו תם]. ואת ההוכחה מהסוגיא דחה, שהכוונה היא ללמוד מקנין של שדה בעלמא, דהוה אמינא להשוות קניני אשה לקניני שדה, אף כי בשדה עפרון עצמו לא היה שייך חליפין. (כשיטת הש"ך והסברו בגמרא, מובא במאירי כאן בשם 'יש מפרשים'. וע' רשב"א; הגהות הרד"ל).

ואפילו לרבנו תם — כתב הרש"ש, דוקא בגוי הקונה מישראל מועיל, אבל גוי מגוי אין מועיל, כדכתיב וזאת לפני ישראל שלף איש... (ולפי זה, לפי מה שהוכיח רבנו תם משדה עפרון, צריך לומר שלאברהם אבינו היה דין ישראל לענין קנינים. ואולם ע' במאירי, שקודם מ"ת מסתבר שכל דרכי הקנינים היו שוים בכולם). ויש מי שכתב שאף לרבנו תם, ישראל מגוי אינו קונה בחליפין, שאין הגוי גומר בדעתו להקנות לו בחליפין (ע' שו"ת מהרשד"ם חו"מ נט. וע"ע תומים קכג).
וע"ע: בית הלוי ח"א כא; פני יהושע; מרומי שדה כאן ולהלן ד: על תד"ה מעיקרא; (מתנה אפרים הל' שלוחין ושותפין, טו); שדי חמד כללים מערכת ק, טו.

דף ד

והא לא דמיא האי יציאה להאי יציאה... בהפרת נדרים מיהא נפקא לה מרשותיה, דתנן נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה' — אף על פי שעדין אינה דומה לגמרי ליציאה זו, שהרי היא יוצאה מרשות אדון מכל וכל ולא נשאר בה שום זכות — כיון שלענין נדרים יש בה שם 'יציאה', שוב ניתן לדרוש 'אבל יש כסף ביציאה אחרת' (ריטב"א). ושאלת הגמרא מעיקרא היתה שאין זו נחשבת יציאה כלל, כיון שמחוסרת חופה (כמוש"כ ב'שיטה לא נודע למי').
עוד יש לומר, שזה שגם האב מיפר אינו משום שלא יצאה ממנו, אלא מפני שלא נכנסה לגמרי לרשות בעלה, ולא נתרוקנה אליו הרשות לגמרי. והיא עצמה גם אין לה כח לזכות בעצמה, לכך נשאר בה זכות לאביה. (תלמיד הרשב"א)
ומהאחרונים יש שתירץ על פי שיטת הרמב"ם (הל' נדרים יב), שהאב מיפר כל נדרי בתו, גם אלו שאין בהם עינוי נפש, שלא כבעל. ובנערה המאורסה, שמפירים בשותפות, ודאי אין לאב כח להפר נדרים שאינם של עינוי נפש, שהרי זקוק הוא גם להפרת הבעל. נמצא אם כן שלענין נדרים שאין בהם עינוי נפש, יצאה לגמרי מרשות האב. (שו"ת דובב משרים ח"ב מט, ב).

זתנא גופיה מנליה דדריש הכי? אמרי, מכדי כתיב מאן בלעם; מאן יבמי דלא כתיב בהו יו"ד והכא כתיב ביה יו"ד, שמע מינה לדרשא הוא דאתא' — מכאן הוכיח הגרעק"א (בהגהותיו על סידור דרך החיים, בהל' קריאת התורה) ששתי מלים אלו, שורש אחד להן, וה—מ' של 'מאן' היא נוספת ואינה מעיקר השורש.

ואולם הכרעת כמה אחרונים אינה כן, אלא שתי משמעויות חלוקות ל'מאן' ו'אין' (דה"ח שם ועוד, וכ"פ המשנ"ב). ואכן יש לשיטה זו בסיס בדברי הראשונים כאן; —
הרא"ש בתוספותיו כתב, שפשוטו של מקרא 'מאן' הוא מלשון מיאון ולא מלשון 'אין', אלא שהתלמוד דרש כן, שכוונת הכתוב מבלי חפץ בלעם. ויש סיבה וטעם לדרש זה, מדלא כתיב 'מיאן' מלא, כמו ניאר מקדשו — לכך דרשוהו לשון 'אין'.

והרמ"ה פרש (מובא במוסגר בתורא"ש. וכן מובא בפתח עינים בשם תור"י הזקן מכת"י), שעיקר הכוונה בגמרא היא להראות שהאות י' יכולה להעלים בניקוד צירה. ולא לומר ש'מאן' ו'אין' שוים הם. (וכיז"ב יש לפרש את דברי תלמיד הרשב"א, שכתב שהיה לכתוב 'אן' ויהא פירוש 'אין' כסף' כמו 'אנה הוא הכסף' שיצטרך לה, והלא יוצאת ללא כסף. וכמו 'אני אנה אני בא'. וברור ש'אן' במובן אנה, אינו במשמע 'מאן' בלעם).
ויש נפקותא בשאלה זו לענין ספר תורה שנכתב בו 'מאין' במקום 'מאן', לפי פסק ההלכה (ע' או"ח